

ФОЛЬКЛОРНІ ЗАПИСИ ОСКАРА КОЛЬБЕРГА ЯК ДІАЛЕКТОГРАФІЧНЕ ДЖЕРЕЛО: ГРАМАТИЧНИЙ РІВЕНЬ

***Анотація.** У пропонуваному дослідженні на матеріалі текстів фольклору другої половини XIX ст. в записах Оскара Кольберга (1814–1890) прокоментовано специфіку формотворення іменників у холмських говірках. Залучений для дослідження фольклорний матеріал дає підстави стверджувати, що специфіка словозміни іменників у говірках Холмищини позначена продуктивністю фонетично видозмінених давніх флексій. Ще однією причиною розгалуженого арсеналу закінчень досліджуваної числової парадигми субстантивів стало явище граматичної індукції. На конкретному регіональному матеріалі розглянуто важливу проблему взаємозв'язку мови фольклору з мовою локального діалектного середовища, де побутує текст.*

***Ключові слова:** фольклорний текст, Холмищина, діалект, словозміна, іменник, флексія, відмінок, граматична аналогія, однина, множина.*

OSKAR KOLBERG'S FOLKLORE RECORDS AS DIALECTOGRAPHICAL MATERIAL: GRAMMATICAL LEVEL

***Summary.** The study deals with the detailed analysis of formation of nouns in the records of the Khelm folklore of the second half of the XIX century, revealed by Oscar Kolberg (1814–1890). It has been revealed that ramification of the nouns flexion system in the investigated folklore texts is caused by the typical for dialects phonetic phenomena: specific utilization of the old vowels, positional variations of modern vowels, depalatalization of consonants. The case study of the specific regional material contributes to better understanding of the folklore language interconnection with the language of the local dialect environment, where the text operates.*

***Key words:** folklore text, Kholmshchyna, dialect, inflexion, flexion, case, grammatical analogy, noun, plural.*

¹ **Грищевич Юрій**, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри історії та культури української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки, grytsevych.yurii@vnu.edu.ua.

Польсько-українське пограниччя – цікавий, дуже перспективний і водночас суперечливий із мовознавчого погляду ареал. Ідеться насамперед про Холмщину – територію на захід від середини Західного Бугу, яка на заході межує з Люблінщиною, на сході – з Волинню, на півночі – з Підляшшям, на півдні – з Галичиною. За межу між Холмщиною і Підляшшям можна вважати колишню межу між Седлецькою і Люблінською губерніями. Зацікавлення місцевими говірками започатковано ще в ХІХ ст.

Постійний науковий інтерес виправданий не лише з погляду цінного лінгвістичного матеріалу, але й тим, що носії цих говірок були депортовані зі своїх рідних земель у середині ХХ століття через сумнозвісну операцію під кодовою назвою «Вісла» – завершальний етап депортацій, який полягав у примусовому виселенні українців з Лемківщини, Надсяння, Підляшшя і Холмщини на західні та північні землі Польської держави, що до 1945 року належали Німеччині. 9 вересня 1944 р. у Любліні була підписана «Угода між урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і Польським Комітетом Національного визволення про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР». Реалізація договорів зумовила депортацію «громадян української, білоруської, російської, русинської національностей» із Надсяння, Лемківщини, Холмщини й Підляшшя на територію Української РСР, натомість поляків та євреїв (які були польськими громадянами) із західних областей УРСР – у Польщу. Відповідно до цієї угоди переселено понад 500 тис. осіб. Депортація призвела до руйнування осілости та надзвичайно ускладнила процес збереження культурних надбань холмщаків, зокрема фольклору. У лютому 2007 року Президент Польщі Лех Качинський і Президент України Віктор Ющенко в спільній заяві засудили акцію «Вісла». 5 квітня 2007 року Віктор Ющенко підписав Указ № 274 «Про заходи до 60-х роковин операції «Вісла»», де примусове переселення етнічних українців названо страшними подіями в історії України.

Учені констатують, що холмські говірки нині зникають: їх витісняє офіційна польська мова. Інформацію про специфічні риси місцевих говірок можна черпати з фольклорних збірників, звичайно, за

умови, що фіксація такого фактажу передбачала послідовне й точне відтворення діалектних рис усіх мовних рівнів.

Утрачені через пізніше примусове відселення автохтонів фольклорні матеріали Холмщини встиг зафіксувати й частково опублікувати в середині XIX століття відомий польський фольклорист та етномузиколог О. Кольберг (1814–1890). Показовими рисами методики цього невтомного збирача народної творчості були філологічна точність та повнота запису матеріалу з уст респондента з фонетичною транскрипцією для передачі всіх мовленнєвих нюансів. Багато порубіжних теренів від часу записів О. Кольберга зазнали значних змін свого етнічного складу, тому фольклорно-етнографічні матеріали, зафіксовані авторитетним польським дослідником, є чи не єдиним джерелом реконструкції побуту, звичаїв і насамперед автентичного мовлення населення цих регіонів. Це підкреслює **актуальність** обраної проблематики.

Мета дослідження – шляхом аналізу відображених в уснопоетичних текстах із Холмщини діалектних граматичних явищ довести надійність, цінність та перспективність фольклорних записів Оскара Кольберга як діалектографічного джерела.

А. Квілецький у вступному слові до першого тому тритомника «Sanockie – Krośnieńskie» О. Кольберга пише про поділ наукової спадщини видатного фольклориста на дві частини: «Do pierwszej zaliczyłbym te opracowania i notatki, które w przypadku jakichś nieścisłości, sprzeczności bądź niejasności dają się stosunkowo łatwo skorygować czy wytłumaczyć w oparciu o dzisiejsze postępowanie weryfikacyjne w terenie (lub w oparciu o inne współczesne Kolbergowi dane etnograficzne); druga część dorobku to ta, której uzupełnienie lub konfrontowanie z wynikami obecnych studiów terenowych jest trudne lub zgoła niemożliwe, gdyż zaistniałe po Kolbergu wydarzenia historyczne i przemiany społeczne zmieniły całkowicie strukturę i charakter opisywanych okolic²». Якщо перша частина умовно складається зі збірників, у яких зафіксовано народну творчість тих регіонів, що зберегли тяглість фольклорної

² Kwilecki A. «Sanockie – Krośnieńskie» Oskara Kolberga / Kolberg O. Dzieła wszystkie. T. 49. Sanockie – Krośnieńskie. Cz. I. Wrocław ; Poznań : Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Ludowa Spółdzielnia Wyd-cza, 1974. S. V.

традиції, то друга частина охоплює місцевості, які з огляду на значні міграції, примусові депортації населення настільки змінили свою етнічну структуру, що автентична культура місцевого люду опинилася під загрозою цілковитого зникнення. До другої частини зараховуємо, зокрема, записи О. Кольберга, вміщені у двотомнику «Chelmskie», адже більшість холмщаків, які населяли цей регіон, були переселені, місцевість фактично повністю втратила корінне населення. Разом з тим зникли своєрідні звичаї, давні обряди, пісні, танці, ігри. Така історична доля автентичного місцевого фольклору значно підвищує цінність записів О. Кольберга.

Закоріненість фольклору в діалектне середовище детермінує високий ступінь територіального варіювання народнопоетичної мови. З огляду на це вважаємо доцільним проаналізувати особливості флексійної системи вичленованих із текстів холмського фольклору в записах Оскара Кольберга субстантивів.

В аналізованих текстах зафіксовано міжпарадигматичні переходи, пов'язані з функціонуванням іменників у формі роду, відмінній від літературної мови: *psaltyrońku* (К-34, с. 50), пор.: «*Kapłanowy sztyry woły, a djakowy dwa, szoby spywał psaltyrońku do biloho dnia³*» (К-34, с. 50).

Тенденція до депалаталізації історично м'яких консонантів призвела до послідовного відповідного переоформлення основ субстантивів І відміни в різних відмінкових формах: *do weczery* (К-34, с. 36), *kaszy, w soroczcy* (К-34, с. 84), *weczera* (К-34, с. 64), *ne w rozkoszy* (К-34, с. 96), *weczeru* (К-34, с. 64), пор.: «*Ne chczo kaszy i ne pójdu po wodu*» (К-34, с. 84), «*Weczeraj myłaja, weczeraj zdorowa, iszcze tam dla mene weczera ne hotowa*» (К-34, с. 64).

Іменники І відміни з основою на задньоязиковий приголосний у родовому відмінку однини мають флексію *-i*, що засвідчує наслідки вторинного пом'якшення консонантів: *horyłońki* (К-34, с. 73), *sziepki*

³ Kolberg O. *Dziela wszystkie*. Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne ; Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1964. T. 34: Chelmskie. Cz. 2. X + 265 s. (Тут і далі в тексті покликаємось на це видання, вказуючи в дужках том і сторінку. – Ю. Г.).

(К-34, с. 84), *do pasiéki* (К-34, с. 87), *dohanońki, neslawońki*⁴ (К-33, с. 247), *od sobotońki do seredońki* (К-33, с. 265), *podeszewki* (К-33, с. 346), *chustki* (К-33, с. 240), *z rutki* (К-33, с. 245), пор.: «*Zgrabnyj jak cyhan do pasiéki*» (К-34, с. 87), «*Nasz družbońko tereń buduje. A w tym terenie ne w nuzie (nie długo) buty, – od Sobotońki do Seredońki*» (К-34, с. 87).

У родовому відмінку однини іменники І відміни м'якої та мішаної груп мають флексію *-u* (графічно *-y*) – типовий для цього говіркового масиву рефлекс давнього **ě* або ж наслідок вирівнювання за зразком твердої групи: *do weczery* (К-34, с. 36), *doły* (К-34, с. 38), *kaszy* (К-34, с. 84), *soly* (К-34, с. 131), *do odrobyny* (К-33, с. 358), *podoszwy* (К-33, с. 370), пор.: «*Nasz sia wesolyj (skrzypek) w znosyt', družby o toje prosyt', żeby laskawe beli podoszwy ne holili (golili, ogałacali)*» (К-33, с. 370).

В окремих фольклорних виявах родового відмінка однини в результаті дії граматичної аналогії флексія *-i* як формальний показник іменників м'якої та мішаної груп проектується на субстантиви твердої групи: *do cerkwi* (К-33, с. 269), пор.: «*Jak do cerkwi zajdziesz, ne styj-że, ne pyszny sia, Hospodu Bohu, pomoły sia!*» (К-33, с. 269).

Субстантиви І відміни в давальному-місцевому відмінках однини вживані з флексіями *-u* (графічно *-y*), що постала внаслідок відповідної рефлексії **ě*, перед яким кінцевий приголосний основи депалаталізувався: *na papóroty* (К-33, с. 348), *w chaty* (К-34, с. 40), *sestry* (К-33, с. 273), *gospodyny* (К-33, с. 317), *majetnocy* (К-33, с. 341), *na postely* (К-34, с. 65), *w cerkwy* (К-34, с. 83), *w soroczcy* (К-34, с. 84), *ne w rozkoszy* (К-34, с. 96), пор.: «*Pered woroty – na papóroty (paproć) ne fosońka to pala (padła) ino to Marysia – mołodeńkaja krasońku rozsijała*» (К-33, с. 248), «*Kto w cerkwy ne buwaje, toj światych ne widaje*» (К-34, с. 83); або з генетично пов'язаним із рефлексією **ě* закінченням *-e* чи його фонетичного варіанта *-é*: *mojój rodyne* (К-34, с. 38), *w chaté* (К-34, с. 40), *po stajeńcé* (К-34, с. 60), *na ruczeńcé* (К-34, с. 61), *w hołowońce, w storonońce* (К-34, с. 64), *Kateryné* (К-34, с. 70), *po mordiacé* (К-33, с. 256), *na rokitońce* (К-33, с. 267), *na hore* (К-33, с. 272), *w strise* (К-33, с. 366),

⁴ Kolberg O. *Dziela wszystkie*. Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne ; Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1964. Т. 33: Chełmskie. Cz. 1. XII + 372 s. (Тут і далі в тексті покликаємось на це видання, вказуючи в дужках том і сторінку. – Ю. Г.)

пор.: «*Kateryna matki doczka, a ja bat'kiw syn, syn, **Kateryné** syrowatka, a mni masło, syr, syr*» (К-34, с. 70), «*Ja tóju dorożeńku – raczkom perelizu (na czworakach) i moho myleńkoho – **po mordiacé wrizu***» (К-33, с. 248). Варіантність реалізації аналізованих відмінкових граем розширюють іменники, оформлені за допомогою флексії *-ie*: *na storonie* (К-33, с. 276), пор.: «*Pryjmite jěj jak sobie jak to na czużěj **storonie***» (К-33, с. 276).

В орудному відмінку однини іменники I відміни м'якої та мішаної груп оформлені за зразком твердої внаслідок граматичної аналогії: *z Marusioju* (К-34, с. 14), *topoloju* (К-34, с. 15), *pod wysznioju* (К-34, с. 65), *nad dushoju* (К-34, с. 86), пор.: «*Brala, brala, ne wybrala. Szobym ja na tym polu **topoloju** stala*» (К-34, с. 15), «*Sédyt nado mnoju, jak czort **nad** hrisznóju **duszoju***» (К-34, с. 86).

Закінчення *-uŷu* (графічно *-uju*), пов'язане з «уканням», маніфестовано в іменнику *nad rikuju* (К-34, с. 134), пор.: «*Buw ono to raz, deś nad takuju wodoju, **nad rikuju**, szo to jój perejty němożno, yno sia perewozyty bez neju treba, takyj czelowik, perewoznyk*» (К-34, с. 134).

Форми *z detynu na rukach, chodyt' z detynu* (К-34, с. 106), *z kuniciu, z pszenyciu* (К-33, с. 243), ймовірно, пов'язані з наслідками скорочення або усичення, пор.: «*My idemo z **kuniciu** i z jaroju **pszenyciu** do swoho hospodara, do pana kommissara*» (К-33, с. 243), «*A tach jakoś kole miśta, weczérkom, wyjszła sobi buła mamka z **detynu** na rukach ta j chodyt' z **detynu***» (К-34, с. 106).

За аналогією до твердої групи у кличному відмінку іменників I відміни переважає закінчення *-o*: *dolo* (К-34, с. 39), *zozulo* (К-33, с. 305), пор.: «*Lety **zozulo** w mój sadoczok, lety rabaja w mój wyszniowyj*» (К-33, с. 305).

У називному-знахідному відмінках однини іменники II відміни середнього роду зберігають закінчення *-ie* (або фонетичний вияв [-'e]) відповідно до давнього **-bje*: *na polowanie* (К-34, с. 105), *zile* (К-34, с. 108), *korinie, zbiże* (К-34, с. 130), *powiwanie, pokrywanie* (К-33, с. 249), *za hodowanie* (К-33, с. 324), *zawywanie, przykrywanie* (К-33, с. 345), пор.: «*Stali twoju kosu torhaty, stało sia jej serdeńko krajaty. Bileje **zawywanie**, wicznoje **przykrywanie***» (К-33, с. 345).

Процес ствердіння історично м'яких приголосних вплинув на оформлення за схемою твердої групи в різних відмінках однини

іменників II відміни на зразок *do hospodara, do pana kommissara* (К-33, с. 243), пор.: «*My idemo z kunicu i z jaroju pszenyciu do swoho hospodara, do pana kommissara*» (К-33, с. 243).

Специфіка оформлення родового відмінка однини субстантивів чоловічого роду м'якої групи пов'язана з підвищенням і звуженням артикуляції [ʼa] > [ié] або [ʼa] > [i] після м'якого приголосного: *konié szukaje* (К-34, с. 83), *takoho konji* (К-34, с. 106), *za toho weprji* (К-34, с. 107), *jmu spanji néma* (К-34, с. 106), пор.: «*Konié szukaje, a na koniowy jide*» (К-34, с. 83), «*U luzy, u luzy brat brata zabyw za toho weprji szo w horodi ryw*» (К-34, с. 107).

Форми давального-місцевого відмінків однини іменників чоловічого роду м'якої групи на зразок *na koniowy* (К-34, с. 83), *na horódcioyу* (К-34, с. 131), *na kameniowy* (К-34, с. 33), *po dniowy* (К-34, с. 225) відображають вплив із боку структур твердого різновиду відмінювання, пор.: «*A tam pod jaworom leżyт kameń béleńkyj, a na kaméniowy stoit kozak моłodéńkyj*» (К-34, с. 33).

Унаслідок аналогічного вирівнювання форм м'якої та мішаної груп за зразком твердої орудний відмінок іменників чоловічого та середнього родів II відміни маркований флексією *-ом* (графічно – *-om*): *nad świtaniom* (К-34, с. 10), *nad hostynciom* (К-34, с. 19), *persteńciom* (К-34, с. 46), *hajom* (К-34, с. 59), *kijom* (К-34, с. 69), *z korolom* (К-34, с. 105), *z nożom* (К-34, с. 126), *z Maksymciom* (К-33, с. 269), *iz wińcom* (К-33, с. 272), *miczom* (К-33, с. 310), *chmelom* (К-33, с. 360), пор.: «*Szcze se do tebe ja nazad wernu, ono pójdu szlub wezmu; szcze-ż bo ja ne szlubbjona, ono z Maksymciom namówiona*» (К-33, с. 269), «*Była mene maty osmalanym kijom, szobym ne chodyła z kowalowym synom*» (К-34, с. 69). Флексія *-ом* (графічно – *-om*) поширена й на колишні іменники, що закінчувалися на **-ьje*: *z dozwoleńciom, z rozkazaniom* (К-33, с. 242), *iz zilom, z wesilom* (К-34, с. 14), пор.: «*A bateńko jej każeт: „Z Bohom dietia, z Bohom i z Bożom dozwoleńciom i z moim rozkazaniom*» (К-33, с. 242). Закономірну з погляду історії мови флексією *-ем* (графічно – *-em*) демонструє іменник *z wesilem* (К-33, с. 313), пор.: «*Taky peryjide – družbońka z wesilem Łado i Łado – družbońka z wesilem*» (К-33, с. 313).

Іменники чоловічого та середнього родів II відміни в місцевому відмінку однини оформлені з використанням флексій, що відображають

рефлекси *ě, зокрема монофтонгічний [é] (або фонетичний варіант [e]): *jak na swite* (К-34, с. 34), *po boloté* (К-34, с. 66), *w horodé* (К-34, с. 107), пор.: «*Chodyt' rusyn po boloté, klycze baby do roboty*» (К-34, с. 66).

У місцевому відмінку окремі іменники набувають закінчення *-ови* (графічно – *-owy*), перенесеного за аналогією з форм давального відмінка однини давніх *ŷ-основ: *na dunajowy* (К-34, с. 33), *na kaméniowy* (К-34, с. 33), *w zámkowy* (К-33, с. 301), пор.: «*Oj stanemo w zamku na oblamku, oj wybyjemo w zámkowy stinońku*» (К-33, с. 301).

На діалектному ґрунті іменники I відміни *воша*, зберігаючи родову приналежність, у називному відмінку однини має нульове закінчення, характерне для III відміни: *vous, miui*, пор. у фольклорному контексті: пор.: «*Aha! takaja to prawda, jach toje, szczo wosz kaszłaje*» (К-34, с. 80), «*Raz buła sobi w seli mysz meży domamy*» (К-34, с. 130), «*Tach taja lisowaja mysz, wże jeju kortyt' jak to kot tam spowedaje*» (К-34, с. 130).

Історично виправдане закінчення *-и* (графічно – *-y*) родового відмінка однини колишньої *-i-основи маніфестовано в іменнику *smerty* (К-34, с. 34, 85), пор.: «*Ja sama ne znaju, szczo czynyту maju, z żalu, z kochania tak smerty hadaju*» (К-34, с. 34).

Субстантиви III відміни за аналогією до іменників I відміни в орудному відмінку однини можуть бути оформлені за допомогою флексії *-оіу* (графічно – *-óju*): *z solóju* (К-34, с. 132), пор.: «*Tach ja dumaju sobi, szo to bude za krupnyk z tóju solóju y z tymy czaramy?*» (К-34, с. 132).

Багатством словозмінних афіксів позначена словозміна іменника III відміни *мати*. Як наслідок аналогічного вирівнювання за зразком відповідних форм іменників давніх вокалічних *-i-основ розглядаємо структури родового відмінка однини з флексією *-и* (графічно – *-y*): *any matery* (К-34, с. 137), *matery na poradu* (К-34, с. 61), пор.: «*To né majesz any bat'ka, any matery, szo tebe tach pustyły samoho na bydu*» (К-34, с. 137). Зафіксовано форму давального відмінка з історично закономірнішим закінченням *-и* (графічно – *-y*): *matery* (К-34, с. 62), пор.: «*Barabanu, barabanu, sribnyj persteń oddaw, szob baraban w rańci obudzaw, bat'ku, matery tiażkyj źjil zadawaw*» (К-34, с. 62). Закінчення *-у* (графічно – *-u*) знахідного відмінка однини, ймовірно, постало внаслідок аналогічного впливу відповідних словоформ іменників давніх *-ā-основ: *materu majesz* (К-34, с. 137), пор.: «*Ha! ha! ha! to*

takj z nioho strélón?! No, a materu majesz?» (К-34, с. 137). Структури орудного відмінка однини із флексією *-oŷy* (графічно – *-oju*) зазнали уніфікації за моделлю відповідних форм іменників **-ā*-основ або впливу діалектних виявів з основою на **-jā-* чи **-ī-*: *pered materoju* (К-34, с. 126), *bat'ka z materoju* (К-33, с. 267), пор.: «*Szczaśliwoju hodynu, żeb zweselity wsiu Maryńku rodynu, wsiu rodynu i wsuij ród' bat'ka z materoju na peród*» (К-33, с. 267).

Відмінності в оформленні субстантивів IV відміни ілюструють словоформи *dytie* (К-33, с. 269), *tele* (К-34, с. 121), що склалися фонетично – через підвищення і звуження артикуляції [a] до [e] після м'якого приголосного під наголосом, пор.: «*Marysiu, dytie moje! jak do cerkwi zajdziesz, ne styj-że, ne pyszny sia, Hospody Bohu, pomoly sia*» (К-33, с. 269). Структуру на *-im-u* кваліфіковано як безпосередній відповідник давніх форм на **-et-i* (**teletī*) з наслідками підвищення і звуження артикуляції суфіксального [a] до [i]: *na zerebity* (К-33, с. 332), пор.: «*Pryjichav družba žijty (żąc) na ślipym zerebity*» (К-33, с. 267).

Унаслідок варіювання закріпленого літературним стандартом числового вияву субстантиви *singularia tantum* мовці можуть вживати у множині, наприклад: *pojzow na żurawlyny* (К-34, с. 47), *pójdem na poryczky* (К-34, с. 73), пор.: «*Napyla sia z ryczky, pójdem na poryczky*» (К-34, с. 73).

У фольклорних записях в іменниках називного-знахідного множини засвідчено флексію *-e*, що виступає незалежно від характеру кінцевого приголосного основи: *lude* (К-34, с. 23), *kure* (К-33, с. 331), *huse lébede* (К-33, с. 350), *bojare* (К-33, с. 325), *talire* (К-33, с. 349), пор.: «*Oj letily huse lébede czerez sad – oj klikaly molodyj Marysi na posah*» (К-33, с. 350). Флексію *-owe* (графічно – *-owe*), що постала в іменниках чоловічого роду за аналогією до колишніх **ŷ*-основ, простежено в структурах *swatkowe* (К-33, с. 289, с. 303, с. 326), *swatońkowe*, *bojarowe* (К-33, с. 350), пор.: «*Jechały swatkowe czerez bór, rubaly derewci, wse klón*» (К-33, с. 326).

Наслідки депалаталізації історично м'яких шиплячих та вібранта відображають іменники з основами на відповідні приголосні; вони оформлені за допомогою флексії *-u* (графічно – *-y*): *dwery* (К-34, с. 36), *woszy* (К-34, с. 46), *hroszy* (К-34, с. 47), *czaszy* (К-33, с. 343), *w pleczy* (К-34, с. 69), *świeczy* (К-33, с. 272), пор.: «*Była mene maty w pleczy kulakamy, szobym ne chodyła z tymy dworakamy*» (К-34, с. 69).

Відповідно до фонетичного переходу давніх звукосполук *gy, ky, ху виявлено іменники у формах множини із флексією -i на зразок *sobaki*, *podarunki* (К-34, с. 36), *bratyki* (К-33, с. 240, с. 250), *konyki* (К-33, с. 241), *w nyżki*, *bojareńki* (К-33, с. 248), *toroczki* (К-34, с. 70), *za powodońki* (К-33, с. 277), *diwońki* (К-33, с. 250), пор.: «*Oj odczyny diwczynońko siny, szczyoby kozaczeńka sobaki ne zjily*» (К-34, с. 36).

Давні закінчення родового відмінка множини *-овь, *-евь відповідно до рефлексів етимологічних *o, *e представлені у фонетичному вияві -ув (графічно – -ów): *podarunków*, *czerewyczków* (К-34, с. 36), *na chłopców* (К-34, с. 72), *botionów* (К-34, с. 105), *kluczów* (К-33, с. 270), *rodyczów* (К-34, с. 85), пор.: «*Ne wele ja podarunków brała, tylko sim par czerewyczków zdrala*» (К-34, с. 36), «*Oj nema, nema ksiądz w doma, pojichał ksiądz do Chelma, kluczów kupowaty, cerkowci odmykaty*» (К-33, с. 270), «*Pohana detyna – rodyczów smerty pryczyna*» (К-34, с. 85).

Диференційною ознакою іменникової словозміни холмських говірок, як і суміжних підляських, стало активне функціонування в родовому відмінку множини форм, які відповідають називному-знахідному відмінкам множини: *bez hroszy* (К-34, с. 81), *sto koni* (К-33, с. 303), *swojich dyty*, *lubych hosty* (К-33, с. 344), *sim razy umył* (К-33, с. 369), пор.: «*Wyjdy do nas maty, swojich dyty wytaty, i tych lubych hosty z czużeji majetnocy*» (К-33, с. 344), «*Żebyś sia, družbońko, sim razy umył, to ty ne budesz biliseńki, i mni mołodyj miliseńki*» (К-33, с. 369). Із цього приводу відомий люблінський мовознавець і фольклорист І. Ігнатюк зауважував: «У підляських говірках у словах типу *коні, двері, люди, кури, гуси* у відмінюванні другого відмінка не виступає флексія -ей, а наступає тільки зміна наголосу, наприклад: *двэри – двері, лóде – люди, кúри – курі, гúси – гусі*, натомість у слові *кóни* наголос не змінюється»⁵.

У холмських говірках функціонують форми давального відмінка множини з давньою флексією -ом (графічно – -om): *ludiom* (К-34, с. 32, с. 107), *konykom*, *bojarom* (К-33, с. 265), *ditiom* (К-33, с. 332), *hostiom* (К-33, с. 350), пор.: «*Pisare, pisarońku, zapysz y hospodońku, dla konyków*

⁵ Ігнатюк І. Українські говірки Південного Підляшшя. *Волинь філологічна: текст і контекст*. Луцьк, 2010. Вип. 9 : *Західнополіські говірки в просторі та часі*. С. 236–237.

stajonku, a dla bojarów światłońku; konykom obrok, sino, a bojarom med, wino» (К-33, с. 265).

В орудному відмінку множини відзначено збереження давнього **i* після губних, як-от у субстантивах: *korkami, podkawkami, z torbami, czobotkami* (К-33, с. 243), *darami* (К-33, с. 245), *zamkami, za worotami* (К-33, с. 246), *gontami, snopkami* (К-33, с. 247), *kociubiskami* (К-33, с. 248), *za słożońkami, za skrypońkami* (К-33, с. 250), *za zorońkami, za horońkami* (К-33, с. 274), пор.: «*Otoż tobi mołodyi Prokopku pychota! zaczyniaje twij testeńko worota. Pozaczyńiaw, pozamykaw zamkami; postyj Prokopku za worotami!*» (К-33, с. 246).

Оформлення місцевого відмінка множини позначене збереженням флексії *-ox* (графічно – *-ioch*): *w hrudioch* (К-34, с. 229), *po sinioch* (К-33, с. 325), *w sienioch* (К-33, с. 360), *na worotioch* (К-33, с. 362), пор.: «*Letyła soroka: cze, cze, cze, siła na worotioch, – szczebecze*» (К-33, с. 362).

Відмінності у морфемній структурі маніфестовано у випадках *matuchno, teluchny* (К-34, с. 214), *druchny* (К-33, с. 338), пор.: «*Dzie idziesz matuchno? – Do tej mirowanej, do Katarzyny nazwanej*» (К-34, с. 214), «*Nasz družbońka wdau-sia (udał się) sim lit ne wmywaw-sia, aż ośmoho roku joho druchny myli, boronoju rozczesali*» (К-33, с. 338).

Отже, аналіз фольклорних записів О. Кольберга дає вагомі підстави стверджувати, що холмські говірки – окраїна південно-західноукраїнського наріччя. Становлення говірок цієї групи відбувалося у відносній ізоляції їх від решти українського мовного континууму, а також під впливом фонетичної системи польської мови. Саме цим можна пояснити збереження архаїчних явищ морфологічного рівня й появу деяких інновацій.

Залучена в дослідницьке поле пропонованої статті «кресова» територія Холмщини відкриває чимало перспектив поліаспектного її опису і становить особливий інтерес з погляду міждисциплінарного вивчення культурної інтерференції та мовного взаємопроникнення. Множинність категорій, які вміщує концепт «пограниччя», актуалізує застосування методологічних принципів історії, соціології, психології та інших наук.

Список літератури

- Ігнатюк І. Українські говірки Південного Підляшшя. *Волинь філологічна: текст і контекст* : зб. наук. пр. Луцьк, 2010. Вип. 9 : *Західнополіські говірки в просторі та часі*. С. 231–238.
- Kolberg O. *Dziela wszystkie*. Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne ; Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1964. T. 33: Chełmskie. Cz. 1. XII + 372 s.
- Kolberg O. *Dziela wszystkie*. Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne ; Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1964. T. 34: Chełmskie. Cz. 2. X + 265 s.
- Kwilecki A. «Sanockie – Krośnieńskie» Oskara Kolberga / Kolberg O. *Dziela wszystkie*. T. 49. Sanockie – Krośnieńskie. Cz. I. Wrocław ; Poznań : Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Ludowa Spółdzielnia Wyd-cza, 1974. S. V–XIII.